

Felelős gyermekvállalás a huszonegyedik században

Somfai Béla SJ

A huszonegyedik század folyamán fokozottan fogjuk tapasztalni az emberi haladás ellentmondásos sajátosságait. Minél nagyobb hatalommal rendelkezünk az emberi létet veszélyeztető vagy korlátozó természeti erők fölött, minél magasabb életszínvonalat és hosszabb életet biztosítunk magunk és utódaink számára, annál több veszély is fenyeget bennünket. Nem csak a hatalommal való visszaélések és esetleges emberi tévedések okozta veszélyekre kell gondolnunk, noha ezek koránt sem szűntek meg, hanem a bolygónkon megvalósítható lehetőségek korlátaira is.

Az atomenergia fölhasználásának múlt században létrejött lehetősége nemcsak az egyre növekvő energia igényünket biztosította többé-kevésbé, hanem a nukleáris háború apokalipszisének veszélyét is magával hozta, és együtt jár a sugárzás okozta szennyeződés egyelőre megoldatlan problémáival is. Az elmúlt közel ötven év „békének” nevezett nagyon is törékeny egyensúlyát nem igazságos békeszerződések, nem is a kölcsönös együttérzés és bizalom, hanem a mindent elpusztító nukleáris kataklizma félelme teremtette meg. Ennyi időnek kellett eltelnie, ahhoz, hogy a nagyhatalmak a hidegháború megszüntetését fontosabbnak tartsák saját hatalmi pozícióik megőrzésénél. Egyébként koránt sem lehetünk biztosak abban, hogy ez a helyzet tartósnak bizonyul-e ennek a századnak az új problémái és feszültségei között is. Az orvostudomány rohamos fejlődése lehetővé tette a pusztító járványok megfékezését, az átlagos életkor meghosszabbodását és a betegségek egyre hatékonyabb leküzdését. Ugyanakkor ez az eredmény, amire kétségtelenül jogosan vagyunk büszkék, az egyre fenyegetőbb népességrobbanásnak is az egyik leghatékonyabb eszközévé vált. A technológia forradalma, a globalizált gazdasági és kereskedelmi rendszer, a mezőgazdaság nagyüzemi átalakulása nemcsak a népesség-robbanást, hanem az életszínvonal, azaz a fogyasztás, rohamos emelkedését biztosította, – legalább is a „fejlett országok” számára. Ugyanakkor mindez az energia és nyersanyagforrások rohamos kimerülésének, valamint a környezet-szennyeződés és a klímaváltozás egyre fenyegetőbb jeleit is létrehozta.

Mindezek a hatások, és sok más „eredmény” azt bizonyítja, hogy az emberi történelem fonala az isteni Gondviselés és nem az ember kezében van. Azt is tudnunk kell azonban, hogy társteremtők vagyunk; szabadságunk, és a szaporodás isteni parancsa, valamint az Isten által ránk bízott bolygó jólétének megőrzésre irányuló kötelességünk, a *történelem felelős hordozójává* tette az embert. Jövőnk biztosítása nemcsak a végzetes következményekkel járó lépések elkerülésével történik, hanem az utódok felelős elvállalásával és gondos nevelésével is. Ezért kell foglalkoznunk a családtervezés emberiség jövőjét meghatározó szerepével is. Először kissé részletesebben megvizsgáljuk az eddigi „eredmények” árnyoldalát, utána pedig mérlegeljük a felelős családtervezés dilemmáját a kihalás veszélyével fenyegetett magyar társadalom életében.

Napjainkban soha nem látott mértékben növekszik az üvegház-gázak légköri koncentrációja. Ezt nagyrészt a fejlett és fejlődő országok növekvő energia szükséglete okozza. A légkör felmelegedése felgyorsítja a ma már kikerülhetetlennek tekinthető klímaváltozást, a szakemberek többségének véleménye szerint. Ezt bizonyítja a

gleccserek és a sarkkörök jegének egyre gyorsuló olvadása, aminek mértéke a néhány évtizede készült becsléseket ma már mintegy harminc évvel meghaladta. A zsugorodó állandó és téli jég- és hó-mezők napfényvisszaverő hatása csak felgyorsítja ezt az ördögi kört. A szakvélemények szerint évi 100 milliárd dollár befektetés lenne szükséges a folyamatot lassító „zöld technológia” elterjesztéséhez. Ez a világ évi gazdasági össztermékének csupán egy százalékát tenné ki, amit könnyen fedezni lehetne a fegyverkezés jelenlegi költségeiből. Ugyanakkor a század közepére a klímaváltozás becsült évi veszteség a világ jelenlegi össztermékének 20%-át fogja kitenni. Magyarországon például, az el-sivatagosodás veszélye az évi össztermék több mint ötven százalékát kitevő mezőgazdaságot fenyegeti legjobban.

A hat és fél milliárd ember igénye ma már jóval meghaladja a föld teherbíró képességét. Példával élve, ha a minden ember észak amerikai színvonalon élne, akkor nyolc földünkhöz hasonló bolygóra lenne szükség, a magyarországi szinten pedig négyre, ahhoz, hogy hosszú lejáróban is fönntartható legyen ez az élet. A mezőgazdaság céljaira fölhasználható területek tovább nem növelhetők, az öntözéshez szükséges tiszta vízből is egyre kevesebb lesz. A felszíni vizek ipar és mezőgazdaság okozta szennyeződése pedig egyre nagyobb méreteket ölt. Itt főleg Kína elrettentő példája áll előttünk. A nagyobb hozamot biztosító, a rovaroknak és más veszélyeknek jobban ellenálló génnemesített haszonnövények használatát viszont a rövidlejárátú haszonszerzés vágya és tudományos szempontból megalapozatlan széleskörű propaganda akadályozza. Pedig éppen ezeknek az elterjedt használatuk lehetne jelenleg az egyedüli biztosítéka annak, hogy a század közepére várható éhínséget elkerülhessük.

Mindezek a tünetek szoros kapcsolatban állnak az emberiség felgyorsult szaporodásával, ami csak a múlt század elején kezdődött. Amennyiben ez nem lassul le, a század közepére a föld lakossága elérheti a nyolc milliárdot is, a földnek ugyanazon az 510 millió használható fölszínén, amin már most is növekvő gondokkal kell küzdenünk. Más szóval földünk, és az emberiség jövője szorosan összefügg a népszaporulat felelős korlátozásával. Az európai fejlemények azt bizonyítják, hogy ezt azonban nem törvényes korlátozásokkal, hanem a nők gazdasági és társadalmi helyzetének megváltoztatásával lehet legkönnyebben elérni. Ez különösen aggasztó jelenség a szegény és alacsony műveltségű társadalmakban. Ezekben ugyanis nemcsak a szükséges orvosi infrastruktúra, hanem a szociál-politikai és gazdasági támogatás, valamint a szükséges műveltség is hiányos. Egy Indiában végzett nagyon széleskörű fölmérés azt bizonyítja, hogy a társadalom művelt és gazdag rétegeiben a nők átlagosan két gyermeket szülnek, szegény társaiknak átlagosan hat gyermekre van szükségük ahhoz, hogy öreg korukat biztosítva lássák. Az írásra és olvasásra megtanított nők körében is már a születések 50%-os csökkenése volt kimutatható. Hasonló tanulmányok ugyanezt bizonyították Nigériában is. Más szóval, nem a születések törvényes korlátozásával, hanem az idevonatkozó ismeretek terjesztésével, a neveléssel, és a nők szociális helyzetének a javításával lehet a legjobb és tartós eredményeket elérni. Ez az eszköz eddig minden más igyekezetnél többszörösen hatékonyabbnak bizonyult. Kínban a néhány évtizede bevezetett, és mindenkire kötelező népességpolitika napjainkra már a férfi/női demográfiai egyensúly jelentős megváltozásából fakadó komoly szociális problémákat okozott. Más szóval, a házastársak lelkiismeretére épülő felelős családtervezés az egyetlen út számunkra ahhoz, hogy az emberiség jövőjét biztosíthassuk. Ezért hangsúlyozza az egyházi tanítás, már XI.

Piusz pápa óta, hogy ez a feladat a házastársak kizárólagos joga és kötelessége. Ennek gyakorlásába sem az állam, sem más hatalom nem szólhat bele. Ennek hiányában a természet megfékezhetetlen erői, főleg az ivóvíz és élelmiszerek hiánya, valamint az emberi léttér leszűküléséből fakadó politikai, társadalmi és egészségügyi problémák drasztikus következményei fogják helyreállítani az egyensúlyt, az élet és az emberi történelem óriási kataklizmái árán.

Befejezésül vizsgáljuk meg ennek a feladatnak hitünkéből fakadó tényezőit. A teremtésről szóló bibliai tanítás (Ter.1, 26-31) arról szól, hogy az Isten a képére és hasonlatosságára teremtett ember előtt Ő felsorakoztatja az élőlényeket és gondjaira bizza azokat. A névadással Ádám tulajdonába veszi és elvállalja a teremtett világ felelős gondozását. Ennek gyakorlásában az Isten Gondviselő szeretete adja meg számunkra a példát. Ugyanezt fejezi ki az bűnbeesése előtti idillikus állapot is. A természettel kialakuló ellentétek a bűn elkövetésének következményei. Ez világlik ki Noé történetéből is.(Ter 6,13 – 8, 14.) A bárkába nemcsak az ember, hanem minden élőlény is helyet kapott Isten parancsára. A büntetés utáni túlélésüket Noénak kellett biztosítani; ő volt felelős, mai szóval kifejezve, az ökológiai rendszer fennmaradásért. A helyreállított béke jelképe az olajággal visszatérő galamb lett. Összefoglalva, Isten gondviselő szeretete kiterjed minden teremtményre. Ennek gyakorlásában azonban a „társteremtőnek” fontos szerepe van, az élet lehetőségének fönntartása rá van bízva.

A kérdés fontosságának tudatában a katolikus egyház a múlt század közepétől egyre növekvő figyelmet szentel a népességgazdaság kialakítására. Részt vesz az Egyesült Nemzetek népességgazdasági vitáiban, és mindenek előtt hangsúlyozza az erőszakos eszközök elkerülésének fontosságát. Elutasítja a gyermekvállalás törvényes eszközökkel történő korlátozását, és a meg nem született élet elpusztítását szolgáló eszközök használatát. VI. Pál az Egyesült Nemzetek számára 1965-ben föltételezte a föld forrásainak korlátozottságát. Ezek keretei között azonban elsősorban az elérhető javak igazságos elosztását, valamint a fogyasztói mentalitás igényeinek növelése helyett egy tisztességes, de minden ember számára elérhető életszínvonal utópisztikusnak tekinthető biztosítását sürgette. Ehhez nemcsak a termelés növelésére, de a szegényebb rétegek fölemelkedésének biztosítására is szükség van. Az emberiség jövőjére véleménye szerint a szegény és gazdag társadalmi rétegek közötti szakadék növekedése jelenti a legnagyobb veszélyt. Nem kifejezetten ugyan, de utalt arra is, hogy szükséges a népszaporulat felelős korlátozása is, ami a házastársak kizárólagos joga és kötelessége.

Erről a szerepről kifejezett egyházi tanítás csak a huszadik század közepétől található. Korábban az élet továbbadását tekintették a házasság elsődleges céljának, a másodlagos célok a házasság stabilitásának, a szülők egymás iránti hűségének, és a gyermeknevelés igényeinek megvalósítására irányultak. Annak társadalmi vagy gazdasági szerepéről nem volt szó, mint ahogyan a túlnépesedés sem jelentett veszélyt. 1931-ben XI. Piusz pápa elítélte a fogamzás meggátlását biztosító eszközök használatát, és kifejezetten megengedte a házassági kapcsolat terméketlen időszakokra való korlátozását. Az engedmény indoklásra megjegyezte, hogy a házastársi szerelemnek is megvan a maga szerepe és méltósága a házastársak életében. A szülői felelősség gyakorlásáról azonban ő még nem beszélt.

Az időközben kialakult viták miatt XII Piusz pápának kellett foglalkoznia ezzel a kérdéssel, 1951-ben az olasz bábaasszonyokhoz intézett megnyilatkozásában.

Megállapította, hogy a házasság az élet továbbadásra van rendelve, de súlyos orvosi, genetikai, gazdasági, vagy szociális okok fölmenthetnek a kötelesség gyakorlása alól akár a házasság egész tartamára, föltéve, hogy az időszakos önmegtartóztatás eszközét használják. Noha ez a pápa még nem használta a kifejezést, de az egyházi tanításban megjelenik gyakorlásának lehetősége súlyos okok esetében. A Vatikáni Zsinat nem volt hajlandó megerősíteni a hagyományos tanítást az életadás elsődleges fontosságáról. A házasságot kölcsönös szerelemben gyökerező életszövetségnek tekintette. Ebben a szerelemben „az Isten van jelen” és a gyermek ennek a gyümölcse. Az élet továbbadásához „közös tervezéssel és igyekezettel alakítsák ki magukban a helyes erkölcsi ítéletet”. Ehhez mérlegelniük kell saját, gyermekeik, valamint a társadalom és a közjó érdekeit is. Minderről végső fokon a házastársaknak kell dönteniük Isten színe előtt, ... (GS.51.). Ezt az álláspontot a későbbi pápai tanítás is magává tette, anélkül, hogy a fogamzás meggátlását okozó eszközökre vonatkozó tanítást megváltoztatták volna.

A túlnépesedés lassításának vagy megszüntetésének eszközei között tehát az időszakos önmegtartóztatás is helyet kap, elsősorban a katolikus egyházi tanításban. A módszernek megvan az az előnye, hogy nem igényel nagy anyagi befektetést, nincsen szükség fejlett orvosi infrastruktúrára, aránylag könnyen elsajátítható, nincsenek mellékhatásai és szerelmük összehangolásában a férj és feleség állandó szoros együttműködését igényli. Ugyanebben van azonban a módszer sebezhetősége is. Sok olyan társadalom létezik, amelyben az élet-vállalás kizárólag a feleség felelőssége. Ezzel sokszor együtt jár a nők társadalmi és gazdasági kiszolgáltatottsága, és a magas népszaporulat is. Más szóval ahol a legnagyobb a szükség hatékony eszközökre, éppen ott nem lesz használható ez a módszer. Tehát ahhoz, hogy az Egyház által elfogadott módszer világszerte használhatóvá váljon, az úgy nevezett mesterséges eszközök használatának tilalma helyett, nagyobb hangsúlyt kellene tehát fektetni azoknak a tényezőknek a szerepére, amik ennek a módszernek a használatát megnehezítik, vagy éppen gyakorlatilag lehetetlenné teszik. Magyarországon ezen felül arra is szükség lenne, hogy a gyermekvállalással járó gazdasági és szociális terheket csökkentsék. Csak így válhat a családtervezés feladata valóban szabad döntés tárgyává a magyar szülők számára is. Ehhez azonban a ránk annyira jellemző közhangulaton is változtatni kellene. Ez sem elhanyagolható pasztorális feladat tehát.